فەلەکناسی و ئەستێرەناسی لە ڕاگەیاندنی کوردیدا!… هەرێم عمر کاکل

گەر لە ڕاگەیاندنەکانی کوردی (بینراو. بیستراو . خوێنراو) بڕوانێت چەندین دەستەواژەی تێکەڵ بەیەك بەدی دەکەین . بەتایبەتی لەوکاتەی دیاردەیەکی فەلەکی یاخود سروشتی کە پەیوەندی بە هەسارەکەمانەوە هەبێت ڕوودات . کۆمەڵێك کەس بەچەندین نازناوەوە قسە بۆ دیاردەکە دەکەن . لەکاتێ بۆ ئەوەی بزانین کە کامیان راستی دیاردەی رووداوەکەمان بۆ دەردەخات .

گرنگی دان بە لێکۆڵینەوە و زانینی پێك هاتەی ئەستێرەکان و هەسارەکان و گەلەئەستێرەکان و گەردوون, پێی دەوترێت (زانستی فەلەکناسی – Astronomy) وە ئەو کەسەی کە بەدواداچوون و لێکۆڵینەوە لەم بوارە دەکات پێی دەوترێت (فەلەکناس یاخود ئارەزوومەندی فەلەکناسی – Astronomer) . کە زانستێکی کۆنی مرۆڤایەتیە لەسەردەمی سۆمەریەکان و بابلیەکان هاتۆتە کایەوە و کە ئیستاکە لە جیهانی ئەمڕۆکەدا ئەم زانستە گرنگیەکی تایبەتی هەیە و بەردەوامیش دۆزینەوەی گەردوونی زیاتری پێیە بەهۆی ئەو هەوڵ ِدانەی مرۆڤ هەیەتی لەم بوارەدا .

لەلایەکی ترەوە هەر لە کۆنەوە ئەم بوارەی فەلەکناسی تێکەڵ بە کۆمەڵێك بنەمای خودی مرۆڤ بوو بەگومانی ئەوەی کە هەسارەکان و ئەستێرەکان کاریگەریان لەسەر مرۆڤ هەیە . بەمەش (ئەستێرەناسی – Astrology) هاتە کایەوە ئەو کەسەی کە لەم بوارەش کاردەکات پێی دەوتریت (ئەستێرەناس) کە ئەمەش پشت بە خودی بیرکردنەوەی مرۆڤەکان دەبەستێت گوایە کە هەموو تەنەکانی گەردوون کاریگەریان لەسەر کارو کردەوەکانی مرۆڤ دەبێت وەك پێشهاتێك و هەندی جار تێکەڵ بە لێکدانەوەی بەختی مرۆڤەکان و جادوو کەللوەکان دەگرێتەوە . کەوایە لەمەوە دەردەکەوێت کە ئەستێرەناسی زانست نیە بەڵکو بیرکردنەوەی خودی مرۆڤەکەیە کە خۆی ناو ناوە بە ئەستێرەناس .

لە ئیستای ڕاگەیاندنی کوردیدا زۆر بەداخەوە زۆرێك لە راگەیاندن کاران (فەلەکناسی بە ئەستێرەناسی) ناو دەبەن کاتێك کە هەواڵێك وەرئەگێڕن بۆ زمانی کوردیی . لەم کاتەدا وەك ئەوە وایە کە کۆمەڵگای کوردی لە سەردەمی گەلی مایا بژیێت (ئەو کۆمەڵگایەی کە لەکاتی دیارکەوتنی هەسارەی زوهرە کچێکیان ئەکردە قوربانی گوایە

ئەمە پێویستی پیی هەیە) .
زۆر بەداخەوە لەم پێشکەوتنی تەکنەلۆژیایەی کە بەدەستمانەوەیە و بەردەوام باس دەکرێت . کەچی زۆربەی راگەیاندنەکانی کوردی خەریکی (خەون ناسی و لێکۆڵینەوەی کەللوەکان و ترساندنی تاکی کوردی بە کۆتایی ژیانی هەسارەکەمان و یاخود نزیك بوونەوەی دەنگی گەورەو ...... کۆمەلێك لە لێکدانەوە ناراستەکان) لەکاتێك نازانرێت ئەم هەواڵانە لە چ سەرچاوەیەکی نادیار وەرئەگیریت و بەناوی فەلەکناسی بڵاو ئەکرێتەوە تەنها بۆ ئەوەی بتوانن پڕفرۆشترین و بینەرترین بن لە کۆمەڵگادا بی ئەوەی ئاسەواری ئەم هەڵەیە بزانن لەسەر تاکی کوردیدا کە ئەم هەمووچەواشەکاریە لەپای چی بلاودەکرێتەوە ، پێم وایە ڕاگەیاندنی کوردیمان ئاوا بڕوات هەرگیز تاکی کورد لە مانای (ئەستێرەناسی و فەلەکناسی) تێناگەن و رەنگە بەرەنجامی تری دواکەوتووی بەدواوە بێت .
بەڵام گومانم لەوەدانیە تا پێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆژیا بەرەوپێش بچێت ڕاگەیاندن کارلە بواری ئەستێرەناسی و خەون زانی و کەللوناسی زیاتر ئەبن . بەڵام ئایا هەرگیز ئامادەن بڵێن ئیمە (ئەستێرەناس) ین !

چەمکە شیعرییەکان و پەنجەرەیەک بۆ ڕوانین ... بەشی دووەم :- ناڵە حەسەن

( )

- **شیعر و (یاخیبوون)**
- **شیعر لە نێوان (فۆرم و ناوەڕۆک) دا**
- **شیعر و (یاخیبوون)**

ئەگەر بمانەوێت بۆ کورتی قسە لەسەر یاخیبوون یان (یاخیبوون و شیعر) دا بکەین ، دەتوانین بڵێین ، زۆربەی زۆری یاخیبوونەکان چ لە نێو ڕووبەری شیعر یان لە نێو ڕووبەرەکانیتری ژیان ، هەست و کردەیەکە لە هۆشمەندییەوە یان لە پاشخانێکی مەعریفییەوە سەرچاوە

دەگرێت . چونکە دواجار / یاخیبوون ه□و□ک□ بۆ گوتنی (نا) یەک بە ڕووی ئێستا و بەڕووی هەموو ئەو هێز و دەسەڵا تانەی کە دەیا نەوێت ژیان ناشیرین بکەن و بوون و بەهای مرۆڤبوون بخەنە ژێر پرسیارەوە ، هەروەها ژیان ئەوە دەخوازێ کە مرۆڤەکان هەمیشە بوونێکی یاخی ب□ن ، چونکە لە یاخیبووندا / مرۆڤ دژی هەموو هێزێکی دەرەکی ڕادەوەستێت ، نایەوێت بوونی داگیربکرێت و بوون و ڕۆڵی مێژووی خۆی لەدەست بدات و ببێتە کۆیلەیەکی ناکارا. بۆ بەردەوامبوونی ژیان و بوون یان بۆ ئەوەی مرۆڤ ناوەڕۆکێک بە ژیان و بوونی خۆی ببەخشێ پێویستی بە هەوڵدان و داهێنانە ، چونکە داهێنان جەخت لەسەر ڕۆڵی سەرەکی بوونی مرۆڤ دەکاتەوە لەنێو ڕووبەر و ڕەوتی مێژوودا . واتە مرۆڤ بەبێ داهێنان ناتوانێ ناوەڕۆکێک بۆخۆی پەیدا بکات و شوناسێک بەدەستبهێنێ و ببێت بەوەی کە خۆی دەیخوازێت ، تا ئێرە مانایەک بوو بۆ یاخیبوون بە شێوەیەکی گشتی ، بەڵام لە پەیوەند بە شیعر و یاخیبوون / دەتوانین بڵێین ، شاعیری داهێنەر هەمیشە جەخت لە ناڕازیبوون دەکاتەوە و (نەویستی هەبوو) دەستنیشان دەکات ، مەبەستییەتی لە نەبوونەوە فۆرم و بوونێکی نوێ بهێنێتە بوون ، دەتوانین بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەستەکەمان (فەرید زامداری) شاعیر بەنموونە بهێنینەوە ، کە لە کتێبی (گەیشتن بە ڕووبەری شیعر) بەدوورودرێژی باسمان لە یاخیبوونەکەیی و ئەزموونە جوودا و نوێخوازییەکەیان کردووە ، (فەرید زامدار) لە سەرەتای شیعرێکی بە ناوی (دان پیانان) دا دەڵێت ،(ژیان هەمیشە وتوویه□تی " نا ..!) ، یان لەسەرەتای کتێبێکی بەناوی (ئەنیما مۆندی) لە وتارێکدا دەڵێ ، (من بەوەی کە هەیە ڕازینیم و بەدوای لەدەرەوەی ئەوەی " کە هەیە " دەگەڕێم ..!) ، واتە بەڕۆشنی (نەویستنی هەبوو) ی مەبەستە ، واتە (ڕەتکردنەوەی هەبوو) یان (ئەوەی کە هەیە ..!) ، بە مەبەستی بەرهەمهێنانی فۆرم و دەقێکی نوێ ، جیاواز لەوەی کە هەیە ..! ئەو دوو دەربڕینەی (فەرید زامدار) ، کڕۆکی یاخیبوون و نوێخوازیمان پێشان دەدات . چونکە هەموو شاعیرێکی نوێخواز و جودا لەهەمانکات شاعیر و بوونێکی یاخین ، چونکە گەر ناڕازی نەبن بەوەی کە هەیە ، ناتوانن جیاواز بنووسن و ناتوانن لەنەبوونەوە بوونێکی تر بەرهەمبێنن ، چونکە گەر بەردەوام بن لەسەر ئەوەی کە هەیە ، بە هەمان زمان و فۆرمەوە ، ئیتر بەشیوەیەک لە شێوەکان دەبێتە (لاساییکردنەوە نەک داهێنان ..!) ، لاساییکرنەوەش / مانای ئەوەیە کە تاکەکان دەسەڵات و توانا و بەهرەی خۆیان خەفە دەکەن و لە چاو و دیدگای کەسانیترەوە دەڕوانن و دەبینن ..! ونکردنی توانا و بڕستی خود بەمانای خۆشڵکردنە یان ڕێگەدانە بەوەی کەسانیتر بوونی کۆنترۆل بکەن ، ئەمەش نامۆبوونە و

لە بەشی (شیعر و نامۆبوون) دا قسەمان لەبارەیەوە کردووە . چونکە لەم باروزروفانەدا مر□ق ئازادی و سەربەستی خۆی لەدەست دەدات . وە ئەوەش ڕوونە کە تاکو مر□ق ئازاد و سەربەست نەبێت ، توانای زاڵبوونی بەسەر حەز و خەون و ئارەزووەکانیدا نابێت . دەمەوێت پێ لەسەر ئەوە دابگرم کە ڕەتکردنەوەی هەبوو ، ئەگەر لاسایکردنەوەش نەبێت ، (دووبارەکردنەوەی خودە) ، واتە بەردەوامبوون لەسەر یەک فۆرم و شێوە زمان و یەک شیواز . تەنانەت ئەگەر داهێنانیش لە دەقەکاندا هەبێت بەڵام ، ناچێتە ڕووبەری نوێخوازییەوە ، چونکە دەتوانین بڵێین (هەموو نوێخوازییەک داهێنانە بەڵام هەموو داهێنانێک م□رج نییە نوێ بێت ..!) لەسەر ئاستی ئەدەبی جیهانیش زۆرن ئەو کەسانەی کە جێ پەنجەیان دیارە لە مێژووی شیعر و ئەدەب دا و ڕۆڵیان هەبووە لە بنیاتنان و بەرهەمهێنانی بیرکردنەوە و قۆناغێکی نوێ ، ئەوانەش وەک کەسانی یاخی و ناڕازی و نەویستی هەبوو ، لەوانە (بۆدلێر ، مالارمێ ، ڕامبۆ ، ئازرا پاوەند ، ئەدۆنیس و زۆرانیتر ..) بۆ نموونە (ستیڤان مالارمێ) لە نێو هەوڵ و داهێنانەکانیدا ، ئامانجی ئەو□ بوو کە شیعر لە کۆتو بەندی هەموو ئەو ستایل و دەربڕینە تەقلیدییانەی کە شاعیرانە نین ئازاد بکات ، یان گوێی بە فۆڕمی شیعری ئاسایی نەدەدا ..! ئەو زێتر گرینگی بە وشە دەدا ، هەوڵی دەدا وشەی نوێ و ئەفسونئامێز بەکار ب□ه□نێ و جیاواز بنووسێت ، یان ئەدۆنیس ، هەمیشە ل□ نێو نووسین و دیمانە و داهێنانەکانیدا لە هەوڵی ئەوەدا بوو کە ڕەخنە لە (هەبوو) بگرێت و ئاسۆکانی بیرکردنەوە بۆ شیعر و نووسین و داهێنان بگۆڕێت ..! لێرەدا ئەوە دەبینین کە ل□ نێو ڕووبەری شیعر و داهێناندا ڕەتکردنەوە و ناڕازیبوون بەوەی کە هەیە واتە (یاخیبوون) / پێشمەرجی نوێخوازی و داهێنانە ..!

- **شیعر لە نێوان (فۆرم و ناوەڕۆک) دا**

هەموو دەقیکی شیعری وەک هەر هەبوویەکیتر لە فۆرم و ناوەڕۆک پێک دێت ، ئەگەر لەڕووی بوونگەرییەوە سەیری بکەین دەتوانین بڵێین / فۆرم بوونێکی دیاری هەیە و ناوەڕۆکیش بوونێکی نادیار ، ناوەڕۆک ئەو بوونە نادیارەیە لە ئەنجامی خوێندنەوە دەردەکەوێت . دەرکەوتنەکەش (زۆربەیکات) لە خوێنەرێکەوە بۆ خوێنەرێکی تر جیاواز دەبێ . یان ڕەنگە لای هەندێک خوێنەر هەر دەرنەکەوێت و بە نادیاری بمێنێتەوە . چونکە لە بنەڕەتدا دەقی شیعری ل□ نێو ڕووبەرێکی نادیار و تاریک دێتە بوون ، شاعیری نوێگەر (بۆ ڕوونا ککردنەوەی ئەو تاریکییە ، دێت هەموو تاریکییەکە دەگوازێتەوە بۆ نێو

دەقەکەی ..!) ، ئەوە خوێنەرە لە ڕێگای مەعریفە و تواناکانی خۆیەوە ، لەڕێگای خوێندنەوە و قووڵبوونەوە تیشک دەخاتە سەر ئەو ڕووبەرە تاریکە و هەوڵی دەرکەوتنی دەدات . چونکە شاعیر / لەنێو ئەم ڕووبەرە نادیار و تاریکە زمان دەخاتە گەڕ بە گواستنەوەی مەعریفە و گوتنەکانی نێو ئەو تاریکییە بەنێو دەق ، خوێنەریش لەسەریەتی مەعریفە و تواناکانی خوی بخاتە گەڕ بە ڕوونککردنەوەی ئەو ڕووبەرە ، چونکە شیعر جووڵەیەکی بەردەوامە لەنێو پرۆسەیەکی ئیستاتیکایی ، بۆیە / ناتوانێ ناوەڕۆکێکی دیار و نەگۆڕی هەبێت . دەکرێ لای هەندێک خوێنەر ناوەڕۆک هەر بە نادیاری و تاریکی بمێنێتەوە ، چونکە هیچ دەقێک وەک بوونێکی سەربەخۆ ، هەڵگری ناوەڕۆکێکی دیار و پێشوەختە نییە ، ئەگەر ژیان وەک دەقێکی شیعری وەربگرین ، لە بنەڕەتەوە (خاڵییە لە مانا) و ناوەڕۆک ، ئەوە مرۆڤەکانن لە ڕێگەی بیرکردنەوە و داهێنانەکانییان ، ماناو ناوەڕۆکێک بە ژیان دەبەخشن دیارە بۆ (جیهان و گەردوونیش) بە هەمانشێوە ، نەک هەر ئەوەندە / شاعیر بە بەرهەمهێنانی دەقێک هەموو وشە و چەمک و دەستەواژە و هێماکان خاڵی دەکاتەوە لە مانا پێشوەختەکان و لە مانا فەرهەنگییەکان . لە پرۆسەیەکی داهێنەرانە چەمک و وشەکان هەڵدەوەشێنێتەوە و دووبارە بنیادییان دەنێتەوە لە پەیوەندییەکی نوێ و بە ناوەڕۆکێکی نوێوە ، بۆیە دەڵێین / لەوانەیە بەسانایی ناوەڕۆکی دەقەکان دەرنەکەون ، کەد و هێماکان بە سانایی نەکرێنەوە ، یان دەرکەوتن و ناوەڕۆکەکان لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جودا دەردەکەوێ ، تەنانەت / جیاواز لە گەڕ دەرکەوتن لەلای خودی نووسەری دەقەکەش ، چونکە نووسەری دەق لە کاتی نووسینی دەقەکە (ئەوی شاعیرە) ، لە چرکەی دوای تەواوبوونی دەقەکە دەبێتە (ئەوی خوێنەر) ، وەک هەر خوێنەرێکی دی هەوڵ دەدات ناوەڕۆکی دەقەکە بەدیار بخات و خوێندنەوەیەکی بۆ دەقەکە هەبێت ..! پەیوەندی فۆرم و ناوەڕۆک پەیوەندییەکی هاوتەریب و دانەبڕاوە ، هەروەک لای فۆرمالیستەکان (ئەم دووانەیان واتە ” شێوە و ناوەڕۆک ” یان لە بەرزترین ئاستدا ڕاگرتووە ، بە بڕوای ئەوان) ناوەڕۆک بۆ تەواوی بزوێنەری شێوەیە …!) ، بە بڕوای من دەیانەوێت بڵێن / هەموو ئەو فۆرمانەی ئاستێکی بەرزی جوانییان بەرجەستە کردووە ، ناوەڕۆکێکی جوانیش بەرجەستە دەکەن هەرچەندە ناوەڕۆکەکە نادیاریش بێت ، کەواتە / هیچ فۆرمێکی جوان نییە ناوەڕۆکێکی جوانیشی نەبێت …! / واتە

ناوەڕۆک بە نادیاری بزواندن و کردنە و کاریخەی دەکات ، لە گریمانێیەکدا / ئەگەر دەقێک فۆرمەکی جوانی هەبوو بەڵام ، ناوەڕۆکەکەی بە توانا مەعریفیی و سەلیقە شیعرییەکەی خوێنەرێک دەرنەکەوت و بە نادیاری مایەوە ، ڕەنگە (ئەو خوێنەرە یان هەندێک لە خوێنەرەکان بەڵێن / ئەم دەقە تەمومژاییەوە و هیچ مانا و ناوەڕۆکێکی نییە …!) ، هەروەکو گوتمان / هیچ دەقێک بێناوەڕۆک نییە بەڵام ، ناوەڕۆک بوونێکی نادیاری هەیە ، ئەگەر لای کەسێک وا دەرکەوت ئەو دەقە بێناوەڕۆک و بێمانایە ، دەکرێ (یەکێک) لە مانا و ناوەڕۆکەکەی ئەوە بێت کە (ئەم دەقە بێمانا و بێناوەڕۆکە …!) ، چونکە ئەوە (خوێندنەوەی کەسێکە) یان خوێنەرێکە بۆ ئەو دەقە ..! دەکرێ ئەوەش یەکێک بێت لە خوێندنەوەکان …! یان یەکێک لە مانا و ناوەڕۆکەکەی ئەوە بێت ..! دەکرێ ئاسایی بێ کە نەتوانین تیشک بخەینە سەر تاریکایی دەقێک و ناوەڕۆکەکەی دەربخەین ، بەڵام ئەوە ئاسایی نییە ، کە بڵێین / ئەو دەقە دەقێکی بێمانا و بێ ناوەڕۆکە چونکە تەمومژاوییە ، یان شاعیر ڕەچاوی سیستەمی ڕیزمانی و خاڵبەندی نەکردووە ، بە بڕوای من / بەر لەهەر شتێک دەستەواژەی (تەمومژ) ، بە دەقی شیعری دەستەواژەیەکی نادروستە ، من دەمێکە لە دیمانەکان و نووسینەکانم زۆتر لە جارێک ئەم دەستەواژەم ڕەتکردۆتەوە ، چونکە / هۆکارێکەش ئەوەبووە کە / هیچ دەقێک تەمومژاوەی نییە ، ئەوە (چڕبوونەوەی زمانە) لە ئاستێکی بەرزدا نەک تەمومژ …! ، یان ئەوە توندوتۆڵی پەیوەندییەکانی نێوان وشە و چەمک و هێماکانە نەک تەمومژ … ! واتە / داهێنەرانە هونەرکاریکردنە لە زمان ..! دەبێ ئەوەمان لەبیر بێت کە / شیعر لە بنەڕەتدا ئیشکردنە لەسەر زمان و بایەخدانە بە بنیادەکانی زمان بەڵام ، لەچوارچێوەی زمانی شیعری و ڕووبەری شیعردا . هەروەها شاعیر بە بەرهەمهێنانی دەقێکی نوێ یان هەردەقێک / تەواو سەربەست و ئازادە لە بەرامبەر زمان ، دەتوانێ پابەند نەبێت بە سیستەمی ڕێزمانی و خاڵبەندی و بە هیچ جۆرە سیستەمێک ، بێئەوەی تەواو دەست ئاوەڵاو کراوە بێت .. ! وەک چۆن / شاعیر پێویستە ئازاد و سەربەست بێت لە بەرامبەر بەکارهێنانی زمان و یان بوونێکی ئازاد بێت و نەکەوێتە ژێر کاریگەری هیچ دەسەڵات و هێز و بوونێکی دەرەکی ، بەهەمانشێوە / زمانیش بە هەموو وشە و چەمک و دەستەواژە شیعرییەکانەوە دەبێ ئازاد بن و ڕووتببنەوە لە هەموو مانا پێشوەختەکان و مانا

فەرهەنگییەکان ، دەمەوێت ئەوە بڵێم / وەکچۆن کۆرپە لە
چرکەساتی لەدایکبوون ڕووتوقووت هەڵگری هیچ ناوەڕۆک و
شوناسێک نییە ، وشە و چەمکە شیعرییەکانیش لەنێو زمانی
شیعریدا بەهەمانشێوە …! چونکە (ناشێت ناوەڕۆک بە ئاسانی
بچەسپێندرێ ، هەروەک ناشێت هەرگیز مانا ئامادەبوونێکی
تەواوی هەبێت لە هیچ تاکە ئاماژەیەکدا بەڵکو مانا یان
ناوەڕۆک زێتر جۆرێکە لە جووڵە و پڕیشکدانەوەی بەردەوامی
نێوان ئامادەبوون و نائامادەبوون …!) ، هەروەها شیعر
بوونێکی گەردوونی هەیە و شاعیر لە ڕێگەی زمانی شیعرییەوە
دەتوانێ قسە لەسەر هەر شتێک بکات و هەر وشەیەک بەکاربهێنێ
، هەڵەیەکی گەورە دەکەین گەر وابزانین هەندێک لە وشەکان
شیعری نین ، وا پێویست دەکات شاعیر خۆی لە بەکارهێنانی ئەو
وشانە بە دووربگرێ ..! یان بەهۆی مانا فەرهەنگی و ناوەڕۆکە
پێشوەختەکان خوێندنەوە بۆ وشە و چەمکەکان بکەین . مەبەستمە
ئەوە بڵێم / کاتێک لە دەقێکدا وشەی (حۆری) ببینین
خەیاڵمان بۆ (بەهەشت) و وشەی (جەلاد)یش خەیاڵمان بۆ (
زیندان) بڕوات …! ئێمە گوتمان / بۆ نووسینی دەقێکی نوێ
دەبێت وشەکان لە ناوەڕۆکە کۆنەکان بەتاڵبکەینەوە بۆ ئەوەی
پەیوەندییەکی تازە لەنێو وشە و چەمکەکان و دەستەواژەکان
دابمەزرێنین …! جا ئەگەر بێت و دەقێک ڕەتکەینەوە بە دەلیلی
تەمومژاوی و نادیاری و دەرنەکەوتنی ناوەڕۆك / ئەوە
دڵنیاتان دەکەمەوە کە ئێمە لەبەرامبەر ڕەخنەیەکی جدی و (
لە بەرامبەر شەڕێکی فکریدا نین …!) ، چونکە هەموو تێکستێک
بریتییە لە / بونیادێکی ئیستاتیکی نێو ڕووبەر و قەوارەیەکی
زمانەوانی ، هەروەک لە کتێبی (تیۆری ئەدەبی) تێری ئیگڵتن
دا هاتووە ، (مانای ڕستەیەک بەردەوام شتێکە لە چاوەڕوانی
هاتن دایە ، واتە شتێکی دواخراو یان هێشتا چاو□□کراو ، (
دالێک) واتە وشەیەک من دەداتە دەستی دالێکی تر ، ئەویش بە
دالێکی ترم دەسپێرێ ، مانا پێشترەکان لەلایەن ماناکانی
دواترەوە (هەموار) دەکرێنەوە ، سەرباری ئەوەش / کە
ڕستەیەک کۆتایی دێت ، بەڵام زمان خۆی کۆتایی نایەت ،
هەمیشە مانای زێتر هەیە کە مانای یەکەمی لێیەوە هاتووە…!)
، بۆ نموونە ئەگەر بڵێین (شادی) مانای چییە ؟ دەکرێ
بڵێین (دڵخۆشی) دەکرێ دڵخۆشی مانایەک بێت بۆ شادی بەڵام
، دڵخۆشیش خۆی وشەیەکە بەدوای مانایتردا دەگەڕێت ، بۆیە
لەسەرەوە هاتووە (دالێک من دەداتە دەستی دالێکی تر و
ئەویش بە دالێکیترم دەسپێری …!) ، چونکە لە بنەڕەتدا

ناوەڕۆک و ماناکان کۆتاییان پێنایە ، هەروەها باکگراوند و مەعریفەی شاعیر دەبێتە چوارچێوەیەکی تیۆریزەکراوی فیکری و فەلسەفی لەنێو ڕووبەری نادیاری دەقدا ، چونکە شاعیر لەنێو پڕۆسەیەکی داهێنان و نوێگەردا لەنێو بونیادی دەق جیهانێکی تازە و جیهانێکی تایبەت بە خۆیمان پێشکەش دەکات . دواجاریش / ئەوە خوێنەرە دەتوانێ ئەو جیهانە نوێیە و نادیارە کەشف بکات . هەروەها هەر دەقێکی شیعریش لەنێو ڕووبەرێکی نادیاردا بوونێکی کراوەو بەردەوامی هەیە .

تێبینی :- بە نووسینی ئەم بەشەش سوودمان لەم سەرچاوانەی خوارەوە بینیوە

- کتێبی (بوون و داهێنان) نووسینی / د.محەمەد کەمال
- کتێبی (تیۆری ئەدەبی) نووسینی / تێری ئیگڵتن ، و / عەتا قەرەداغی
- کتێبی (لە دیارەوە بۆ نادیار) نووسینی / بەختیار عەلی
- کتێبی (ئەفسانەی سیزیف) نووسینی / ئەلبێر کامۆ ، و / ئازاد بەرزنجی سەرەتای ئۆکتۆبەری ٢٠٢٠

مردن شتێک نییە کۆتایی بە عەشق بهێنێت بەڵکو دەیپارێزێت.. بەشی کۆتایی..خۆدواندنی: ستیڤان شەمزینی

ستیڤان: ئایا هەمووان دەتوانن عاشق بن؟. ئایا هەمووان دەتوانن ئاڵای عەشق بە دەستەوە بگرن؟. ئاخر چۆن هەمووان ناتوانن ببنە پێغەمبەر، هەمووان ناتوانن ببنە جادووگەر و ئەستێرەناس، ئاوهاش هەمووان ناتوانن ببنە عاشق!. بۆ ئەوەی تۆ ببیتە عاشق، پێویستە ڕەنج و زەحمەتێکی زۆر بکێشیت و لە پێش هەر شتدا، ئازایەتی ڕووبەڕووبوونەوەی مەرگ و شەپۆلە سەرشێتەکانی عەشقت هەبێت!!، زۆر

گرنگە رۆحێکی سەرکەش و یاخی وەهات هەبێت، سڵ لە هیچ کۆسپ و تەگەرە و تێکشکانێک نەکاتەوە و چاونەترسانە لە بەرامبەر لۆمەی کولتوور و چەقۆی بەدحاڵیان و پیلانی مەرگ□و□□کان بوەستێتەوە.

لیزا: عەشق پێش هەر شتێک ئامادەبوونێکی رۆحییە بەرلەوەی ئامادەبوونێکی فیزیکیی بێت. رۆحی دیلکراو، رۆحی بەدگوومان، رۆحی ئاخنراو بە رک و قین، ئەگەر هەزاران ساڵیش تەمەن بگوزەرێنێت، نەک هەر نابێتە عاشق، بەڵکو لەسەر رێگەیەش چانسی بینین و چاکوچۆنییەکی لەگەڵ عەشقدا نییە. عەشق هەزاران میل و فرسەخ، هەزاران دۆڵ و نشێو، لەم رۆحانەوە دوورە و هیچ کات لە وەخت و ناوەختدا لە قاپی ئەم جۆرە رۆحانە نادات.

ستیڤان: بەختیار عەلی وتەنی “عەشق جەنگە”. ئازاترین سەرباز و بوێرترێن ژەنەراڵ دەبنە قارەمانی جەنگ، نەک ئەو ترسنۆکانەی لە پەنا و پەساردا بە دوای جێگەیەکی دڵنیادا دەگەڕێن. ئەوەی سنگی دەنێت بە گوللەوە، هەر سنگی ئەو میدالیای پێدا دەکرێت، ئەوەی لە جەنگدا هەڵدێ لە دواوە دەپێکرێت. ئەوەشی عەشق دەباتەوە ئەو عاشقەیە بێ ترس و دڵەڕاوکێ رووبەڕووی دەبێتەوە، ئەوەی عەشق دەباتەوە ئەو کەسەیە بەرگەی ئازارەکانی رێگەی گرتووە و هەزارەها جار بە گوللەی عەشق پێکراوە و بە جەستەی خەڵتانی خوێنەوە نەبەردی تۆمار کردووە.

لیزا: بەڵێ ئەگەر عەشق جەنگ بێت، رایدەگەیەنم من گەورەترین سەروان و ژەنەراڵی ئەو ئیمپراتۆریایەم، ل□ بەرئەوەی نەک هەر جەنگی عەشقم کردووە و سڵم لە هیچ ئازارێک نەکردۆتەوە، بەڵکو هەمیشە ئەو پرۆسە سەختەم وەک سەیران سەیر کردووە، ئەوەش لەبەرئەوەنا عەشق پرۆسەیەکی سانا و بێزەحمەتە، بەڵکو لەبەرئەوەی بە تەواوی هێز و توانامەوە هاتوومەتە ناو جەڕولحەبلەکەوە و مردنم لەو پێناوەدا سەد جار لە ژیانی بێ مەعشوق، لەلا پەسەند و خۆشەویستر بووە. ئیتر عەشق ئاوهایە، بە تاڵەموویەک بەربەستی لە نێوان ژیان و مەرگدا دروستکردووە. مردن شتێک نییە کۆتایی بە عەشق بهێنێت، مەرگ زۆرینەی جار عەشق دەپارێزێت و لە خۆی دەگرێ، چوونکە عاشق دەکاتە سونبول و پێغەمبەر بۆ عاشقانی پاشین.

ستیڤان: عەشق گەڕان و عەوداڵبوونە، گەڕانی شارە و شار، وڵاتە و وڵات، کیشوەرا و کیشوەر، بە مەبەستی دۆزینەوەی لەتەکەی تری خۆت. ئاخر خوداوەند هەموو مرۆڤێک بە ناتەواویی و نیوەیی دەئافرێنێت، فەلسەفەی ژیانیش بریتییە لە گەڕان بە دوای لەتەکەی تری خۆتدا، بۆئەوەی ببیتە کەسێکی تەواو و ساغڵەم. سەرۆکی سیخەکان جارێک وتبووی “مرۆڤ بە ئازادیی لە دایک نابێت، بەڵکو لە دایک دەبێت بۆ ئەوەی ئازادیی خۆی وەدەستبێنێت”، بەڵام بیری چووە و لەمەدا بە

هەڵەدا چووە، چوونکە مرۆڤ بە ناتەوایی لە دایک دەبێت، دەژی بە ئەوەی خۆی تەواو بکات، لە رێگەی دۆزینەوەی لەتەکەی تری، کە ئەم گەڕانەش بە عەشق ناوزەد کراوە.
لیزا: هەر کاتێک نیوەکەی تری خۆت دۆزییەوە، کاری تۆ لەم دونیایەدا تەواو دەبێت، چوونکە ئاسمان گرەوی لەسەر ئەوە کردووە کەس نییە بتوانێت، لەتەکەی تری بدۆزێتەوە. کە تۆ دۆزیتەوە، واتە کێنکێنەکەت لە ئاسمان بردتەوە، بەمەش دەکەویتە بەر قەهر و نەفرەت، ئیتر تۆ کارت لە دونیا تەواو دەبێت، بۆیە پێویستە بمریت، بۆ ئەوەی جاڕی سەرکەوتنت بەسەر ئاسماندا رانەگەیەنیت، هەر ئەمەش نهێنی هەموو عەشقەکە کە سەرەنجام و ئاکامەکەی تەنیا مەرگ و لێکدابڕانە.
ستیڤان: لەگەڵ ئەوەشدا زۆربەی زۆری مرۆڤەکان "جگە لە یەک کەس لە سەدەیەکدا" دەمرن، بێ ئەوەی لەتەکەی خۆیان دۆزیبێتەوە. ئای خودایە دەبێ لەتەکەی من لە کوێ بێت؟. ئاخۆ ئێستا خەریکی وازی کردنە یان لە سووچی ژوورەکی بچووکدا بیر لە من دەکاتەوە بۆ ئەوەی بتوانێت وێنەی رووخساری من بکێشێت و ببینێت؟. تۆ بڵێی ئەویش بڕیاری دابێت بە دووی مندا بگەڕێت؟. نازانم ئاگادارییەک لە رۆژنامە و تەلەفزیۆنەکاندا بڵاو بکەمەوە بۆ دۆزینەوەی لەتەکەی خۆم، کە من لە وڵاتی خوێن و گریان، لە شارێکی دەشکاودا دەژیم، یان ئەو پێش من ئەو کارە دەکات؟. خواوەندی مەزن هەرکاتێک لەتەکەی خۆم دۆزییەوە و گرەوەکەم بردەوە، سزام مەدە، ئەوە مانای دۆڕانی تۆ نییە، بەڵکو هێمایە بۆ کۆڵنەدان و سەرکەشی و لاساریی من. ئەمە بێمنەتی نییە بەرامبەر بە زاتی پیرۆزت کە رووناکترین رووناکییت و ماڵی دڵە تاریکەکانمان ئاوەدان و رووناک دەکەیتەوە. تەنیا سەرکەشییەکە بۆ تەواوکردنی خودی خۆم.
لیزا: ئێستا بیرم لای ئەوە نییە، لەتەکەی من خوێندەوارە یان دکتۆرای هەیە، خەیاڵ ناکەم رەنگی قژی چۆنە. لام گرنگ نییە لە رۆژهەڵاتی زەمین یان لە رۆژئاوایەتی. ناتوانم وێنەی باڵا و چاو و ئەبرۆی بکێشم. هزر ناکەمەوە چاوی چ رەنگێکە. بیر لەوە ناکەمەوە ئەسمەر یان گەنم رەنگە، گەدا یان شالیارزادەیە. ئەوەی بۆ من گرنگە ببمەوە بە بەشێک لە ئەو، ئەویش ببێتە بە بەشێک لە من. ئەمەش کۆتایی هەموو رێگەکەیە و ئاوسا دەتوانم بە ئاسودەیی بمرم.
ستیڤان: نازانم خودایە، هێشتا هیچ نازانم، بەڵام من دەستمکردووە بە گەمەیەکی سەخت، تکایە ئاگاداربە من ئێستا خەریکم وەرەقەکانی خۆم بەکاردەهێنم، جۆکەر و کوپی خۆم هەڵدەدەمە ناو حەوزی ئەم کێنکێنەوە. من گزیی ناکەم و تۆش غافڵ ناکەم. گرنگ ئەوەیە من یاریی دەکەم. ئەگەر کێنکێنەکەم بردەوە لەتەکەی خۆم و مەرگ پێکەوە

لە باوەش دەگرم، جا بەم گرنگ نییە لە تەکەی من چەنە و چییە، گرنگ ئەوەیە بەشێکی تری خەمە و دەمەوێ لە دەستی هەموو قەدەرێکی دەربهێنم. خۆ ئەگەر نەمدەزییەوە، رەنج بەخەسار و سەرگەردان بەرگەی سزاکانم دەگرم، کە ئاسمان بە مەرگی من و سزای دۆزەخی هەتاهەتایی گرەوەکە دەباتەوە، بەڵام لە بیرتان نەچێت دۆزەخی عاشقان جیایە، چوونکە تام و رەنگی هەرچی شتە لەم گەردوونە لای عاشقان جیایە، وەک ئەوە نییە کەسانی ئاسایی بە چاوێکی ئاسایی بۆی دەڕوانن.

خودایە، ئەگەر گرەوەکەم دۆڕاند، وەک ملیارەها مرۆڤی تری سەرگەردان و خەڵافاو لە لەتەکەی خۆیان، منیش دەمرم، بەڵام رەگەم بەدە لەوە دونیا ئەگەر لە شێوی وەیلی دۆزەخیشدایە، بە دووی لەتەکەی تری خەمدا بگەڕێم تا لەوە بیدۆزمەوە، ئەمە خولیایەکە بە ئەبەد لە کەللەی داوم. بەوەش بەهەشت حاسڵ دەکەم، ئەگەرچی لە ئەسفەل سافلیندا مەلە دەکەم و ئاگراوی داری زەقوم دەنۆشم.

لیزا: رێبواری رێگایەکم کەسی تر پێدا ناڕوات، من بە تەنها خۆم بە رێگایەکدا دەڕۆم و هەموو خەڵکی تر بە رێگایەکی تردا، رێگەکانمان ناچنەوە سەریەک و “رەما”یەک نییە پێکیان بگەیەنێت. خەڵک لە دوورەوە دەمبینن بە تاقی تەنها ملی رێگایەکی جیاوازم گرتووە و منیش ئەو حەشیمەتە زەرد و سوورەی خەڵک دەبینم لەسەر یەک تاکە رێگا، رەنگبە ئەوان پێیانوابێت قەرەباڵغی رێگاکەیان نیشانەی گەیشتن بە ئامانج بێت، لە من بە هیچ ئامانجێک ئەم رێگایەم هەڵنەبژاردووە تەنیا نامەوێ دوای مەگەل بکەوم. بۆی هەیە هەردوو رێگاکە بگاتە بنبەست، بەڵام بە من هیچ شەکێک نییە، یان دەشێ رێگا راستەکە لە نەوان ئەم دوو رێگایەدا بێت کە ئەویش رێگا نییە یان بزنەرێیەکی ترسناکە.

ستیڤان: من بە نامەیی هاتمە ژیانەوە، دەنیام پێش ئەوەی تەلیسمەکانم بشکێنن بە نامەیش لێی دەردەچم. هیچ کەسێ نەیتوانی بەشێک لە پەناگە تاریکەکانی ناخم بخاتە ژێر رۆشنایی و کەشفی بکات. هیچ کەسێک نەیتوانی ئارکەلۆژیستانە رەهەندەکانی جیهانبینی و دیدگای من بە وجود، بە عەشق، بە ژیان، بدۆزێتەوە. کەس نەبوو شان بداتە بەر توێکاریی شیعرەکانم وەک زمانی دڵ و هەستەکانم.! خۆ ئەمن پێموانییە شتێکی سەیر و گەورە بەم، بەڵام هەست بە جیاوازبوونی خۆم دەکەم، ئەمن لافی رۆشنبیربوون لێنادەم بەڵام پێموایە پێچەوانەی شەپۆلە باوەکان مەلە دەکەم. بۆیەکا پێویستە لێم تێبگەن و بمخوێننەوە، ئەگەرچی تێگەیشتن لە خودی مرۆڤ کارێکی دژوارە، کەچی من ئەو مرۆڤانەم خۆش دەوێ خۆیان لە سەختترین شتەکان دەدەن و زۆرانبازیی ترسناک دەکەن بە بیرکردنەوە لە ئەنجامەکەی.

خوێنێکی سیزیفی لە منا قوڵپ دەدات و هەمیشە بەردە قورسەکەی ژیان بەرەو لوتکە سەر دەخەم و هەمیشەش لێم خلۆر دەبێتەو□، ب□ام کۆڵ نادەم. ل□ بەرئەوەشی ژیان ناماقووڵ و مایەپووچە شەڕی پێ دەفرۆشم، شەڕی مانەوەی تێدا دەکەم.

لیزا: ئەگەر دەخوازن من زەحمەت بکێشم و خۆمتان بۆ بخوێنمەوە زمانم تەتەڵە دەکات، بەو هۆیەی نازانم بڵێم چی!! لانیکەم لە هونەری خۆناساندن و نەرگسییەتدا کۆڵەوارم. ئەمن نازانم چۆن پێناسەی خۆم بکەم، زۆر سەختە مر□ق ئ□وەندە رووقایم بێت پەسنی خۆی بکات، ئەمە کارێکە دەمانباتەوە بۆ خودسەرسامیی، چوون هەر ئادەمیزادێک خۆی بە چەقی هەموو شتێک دەزانێت، خۆی بە سەنتەری گەردوون و دنیا و مر□قایەتی دەزانێت. پرسیار ئەوەیە، کێیە ئاوێنەکە دەداتە دەستمان و دەڵێت ئەوە تۆیت خۆت ببینە؟. ئەی ئەو ئاوێنە بۆچی بۆ من نەبووە و نییە؟. بۆچی کەسێک نەهات ل□ بەردەم ئاوێنەیەکی روون رامبگرێ تا وێنای خۆم ببینم بەواقعی؟؟ بۆچی هەمیشە لە پەنجەرە تەڵخەکانی سیاسەتەوە حکومم لەسەر دەدەن؟. لە کاتێکدا وەک “شێخی خاڵ” هەمیشە وتوومە بە جوانیی لێم ورد ببنەوە، ئەوەی لەسەر زار و لە روومايە، هەرئەوەش لە دڵ و ناخمدایە.

ستیڤان: مێژووی من مێژووی پەشیمانبوونەوەیە لە دوێنێ، ل□ بەرئەوەی نامەوێ ئەمڕۆم لە دوێنێ و سبەینێم لە ئەمڕۆ بچێت. سروشتێکی بزۆز و جیوەییم هەیە، لەسەر هیچ دۆخێک چەق نا بەستم، مەیین دژی رۆح و بورکانەکانی ناوەوەی منە. کۆلۆمبۆسانە سەرچڵی دۆزینەوەی نوێ دەکەم، دۆزینەوەیەک بێ هیچ تەماحێکی وەک ئەوەی کۆلۆمبۆس، تەماحم ئەوەیە رۆحم هێور بکەمەوە، هێوربوونەوەی رۆحیشم پێچەوانەی زۆرینەیە، بەو پێیەی زۆرینە جێگیریی و هێمنیی و مانگرتن لە هزرین رۆحیان هێور دەکاتەوە، هەرچی رۆحی منیشە لە شلۆقی و پەشێویی و بیرکردنەوە و یاخیبووندا هێور دەبێتەوە. ئیشم ئەوەیە لە بری وەڵام، تەنیا پرسیارە حەرامەکان بوروژێنم، لە بری یەقین، دنیا پڕ بکەم لە گوومان، لە بری دڵنیایی ژیان پڕ بکەم لە راڕایی، ئاخر وەڵام و یەقین و دڵنیایی مر□ق د□کوژن و ئیستی پێ دەگرن لەسەر دۆخێک، ئەمەش دڵخوازیی پیاوانی سیاسەت و ئاینە، منیش “مینی لۆپ”ئاسا رسی پیاوانی ئاینیی و سیاسیی دەکەمەوە بە خوری.

تێبینی:

ئەم تێکستە بریتییە لە مۆنۆلۆگ نەک دیالۆگی دوو کەس، کۆی بەشەکانی ئەم مۆنۆلۆگانە لەنێوان 2017-2010 نووسراون. لە بەرگی دووەمی کتێبی “قوتووی عەتار” لەلاپەڕە 522-488 بەشێوەی کتێبی

کاغەز لە ساڵی 2018 چاپ بوون

ساتەوەختێکی لەدەستچوو … شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

بەلەمێک لە حەسرەت ،،،
لەسەر پشتی نەهەنگی خەو،،
هێدی هێدی..
رێی گرتوەتە فیردەوسی نیگایەک،،
ماسی گرێک ،،
ویستی بە قولابی خۆشەویستی،،
پرچە زیوینیەکەی مانگێکی مەست..
لە نووری ئەبەدیەت ڕاوکا..
شاعیرێک…
ئێوارەیەکی ساردو تەزیوی..
کردە جامی گڵینی خۆشبەختی وەریو،،
بێدەنگی گیتاری چراوی شار بوو،،
تۆی بە من ناسی..
نیگایەکت کۆترێکی..
لە کەژی خەوتووی دڵا فڕان،،
زەنگی ڕۆح تاسا،،
چرپەیەک تا ئەو شوێنەی..
ئۆقیانووسی فرمێسکەکانی..
بیرەوەری ئەدرەوشێنێتەوە،،
جێت هێشت
..…………
گەر دوو هەسارە ،،
لە ساتە خەوێکی سەفەرا،،
بکەوێتەوە نێوانمان،،
من ئەبمەوە گەڕیدە وێڵ و سەرگەردانەکەی،،
مەدارە شێواوەکانی ئاسمان،
دوودڵ ئەبمەوە لە نیگارکێشە مەستەکە،،

بە جوانیەکی تێپەڕیوی سروشت،،
بروسکەیەک ، لە تیغی خەنجەر تیژتر،،
پەڕی گوڵی هەور، ئەوەرێنێ،
چیا بە دوای ئەسپی بارانەوە وێڵ، چرۆی..
چاوی، چەند ژەهراویە،
کە ئەکرێتەوە،،
شەو دائەکا،،
کە پێڵوەکانی دا ئەخا، لێوت چی..
بەهارێکی بێ زەمەنە، بێ بلێزمە،،
بێستان و مێرگ سەوز و تەڕن،
....
لە تیشکەکانەوە…
چۆلەکەکان ، تۆڕی خەونی منداڵە..
نوستوەکانیان چنی، ژیانێک لە ..
کاسێکا، وەک شەربەتی پرتەقاڵ ، زوو بیخۆ،،
تا دوا تنۆکە، تا دوا هەناسە، ووتی…
عاشقتە، بەڵام تەنیا بە، تا ئەتوانی،،،
وێڵ و سەرگەردان بە،،
ووتی عاشقت□، باوەڕمەکە،
لەسەر زەمین عیشق کوا؟ ،،،
ووتی بوونی یەک دیوی ئاوێنەیە،،
لە ئاوو شەونم و چرۆ دروستبوە،،
باوەرڕمەکە، چونکە هەموان..
لە لم دروست بووین،
کوا لم لەگەڵ لم..
عیشق ئەکا،،،
دڵی لمت بینیوە ببێ بە چرۆ؟
سیمرخی ڕۆحێک،
کوا تا ئ□ بەد…
لە ڕۆحی سیمرخی ترا دیل ئەبێ ؟
بینیوتە، ڕەشەبایەک،،
لە شوشەی کاتا قەتیس بێ؟،
بیستوتە مانگ،،
دەستبەرداری تەنیایی خۆی بێ؟..
خۆت بەسەر خەمی خۆتا بوەرە،،
ڕێگە بە ژیان تیاتا بڕژێ،
شەرابی جوانی بونێک ،،

لە ساتە وەختێکی لە دەستچوا،،
تۆ خەمت چیە، دوای هەمووشتەکان،،
خۆرێک بۆ تۆ ئەگەشێتەوە،
شیعرێک تۆ ئەنوسێ،،
یان ئەبیتە تراجیدیای شیعرێ،،
پاش هەموو شتێ،
کە پاپۆڕی سپی شەو تێپەڕ ئەبێ،،
سپێدەیەک ،،
ئەندێشەی بوونێکی تازە بۆ تۆ دێنێ،،
دارستانێک داگیرساو..
بە چاوی ئەستێرە عاشقەکان..
هەمیشە چاەوەڕێی پیاسەیەکی تۆ یە،،،
گوڵ تا ئێستا ماوە!، گەر نازانی،،،
پاش هەر لافاوێ لە خەمی جوان،،
ئاسمانیش هەمان تابلۆ،،،
بە ڕەنگی شین و سپی ،،،
ڕوبارێکیش، گەر پێ نازانی ،
لە پیرۆزی دڵ خۆیایەتی،
دڵ خۆی نزرگەی ڕۆحە،،
دوور، گەر کەمێک دوورتر ،،
لە گیا خەوتوە تەڕەکانی ژێر کازیوە،
گەر پێ هەڵگری ،،،
هەور هەر ئەتگاتێ